

ASPECTE GENERALE ȘI SPECIFICE PRIVIND REFUGIAȚII DIN TERITORIILE CEDATE ÎN ANUL 1940

Prof. univ. dr. Ion Giurcă, Drd. Daniel Bar

Key words: Romania, year 1940, ceded territories, refugees

General and specific aspects regarding the refugees from the ceded territories in 1940

Abstract: The study approaches some of the general and specific aspects about the refugees from the territories ceded by Romania in 1940: Bessarabia, Bukovina. North-East Transylvania and the southern Dobruja (Cadrilater).

Anul 2010 marchează, o dată cu criza economico-financiară, politică și morală din țară, împlinirea a 70 de ani de la cedările teritoriale, hotărâte de către factorii de decizie politică și militară în ședințe ale Consiliului de Coroană, convocate de către regele Carol al II-lea, care și-a dovedit lășitatea și incapacitatea de a gestiona criza din vara și toamna anului 1940, în condițiile în care aveau la îndemână toate pârgurile puterii.

Așa cum își impusese voința asupra clasei politice în diferite situații, începând cu februarie 1938, Carol al II-lea putea și trebuia să ceară politicianilor și militarilor să acționeze pentru respingerea ultimatului sovietic din 26 iunie 1940, să ordone punerea în aplicare a planului de apărare a teatrului de operații de est, numitul plan „Ștefan”.

Alături de Carol al II-lea, pe lista vinovaților pentru decizia din 26 iunie 1940 sunt Ion Ilcuț - ministrul apărării naționale și generalul Florea Țenescu - șeful Marelui Stat Major al Armatei, care au susținut că instituția pe care o conduceau nu era în măsură să apere frontiera de est a țării, pronunțându-se pentru cedarea Basarabiei și nordului Bucovinei.

Trebuie să recunoaștem cu obiectivitatea necesară istoricului și analistului situ-

ației geopolitice și geostrategice din vara anului 1940, că în acea perioadă amenințările, riscurile și pericolele la adresa securității României, cât și vulnerabilitățile sistemului național de securitate erau mari.

Conștient sau nu, Germania și URSS, prin exponenții lor politici, dictatori cu vederi extremiste, iredentiste și revizioniste, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a ajunge la contact, prefigurând marea confruntare din Europa, care s-a desfășurat între 22 iunie 1941 și 9 mai 1945.

Prin Pactul Molotov – Ribbentrop, din 23 august 1939, cele două mari puteri europene au stabilit și ulterior au împlinit împărțirea sferelor de influență în partea de est a continentului.

Finlanda, Țările Baltice, Polonia și România au fost în atenția lui Adolf Hitler și I. V. Stalin, state care până în toamna anului 1940 au fost parțial sau total ocupate, dezmembrate prin impunerea unor ultimaturi și decizii arbitrare, cât și în baza unui tratat.

Finlanda și Polonia, care nu dispuneau de armate capabile să reziste unui atac din partea Armatei Roșii și a celei germane, au avut lideri politici și militari care au decis să-și apere țara, conștienți de riscul pe care și-l asumau.

Soarta celor două state în confruntările cu trupele sovietice și germane este cunoscută. Polonia a fost ocupată și desființată ca stat, iar Finlanda a pierdut teritorii care prezentau interes strategic pentru URSS.

Sub conducerea liderilor politici și militari, armata poloneză și cea finlandeză, sprijinite de către populația celor două state, au luptat cu devotament și curaj, gestul lor fiind apreciat de către analiștii vremii, rezistența polonezilor și finlandezilor fiind unanim apreciată ca exemplu de atitudine în momente de criză pentru un stat.

La București, în schimb, au fost luate decizii care au lezat demnitatea armatei, onoarea ofițerilor, subofițerilor și trupei, care se pregătise, atât cât a fost posibil, în limita resurselor alocate și preocupărilor factorilor de decizie și execuție, să-și apere țara. Nu au fost lăsați să o facă. În loc să fie puși să facă ceea ce știau mai bine, să apere direcțiile și fâșiile încredințate, comandanții au primit ordin să execute ceea ce știau mai puțin – evacuarea teritoriilor cedate, acțiune pe care nici o armată nu o exersează în timp de pace.

Decizia de cedare față de cererile ultimative ale Moscovei din 26 și 28 iunie 1940, a stat la baza evoluțiilor ulterioare în privința situației României în cursul aceluiași an.

Avem ferma convingere că, luptând, armata română ar fi opus o rezistență fermă între Nistru și Prut, pe o durată care ar fi generat o altă atitudine din partea Germaniei și Italiei. Nu ne permitem să facem scenarii. Totuși, afirmăm că rezistența împotriva URSS putea să creeze situații care să determine ca Dictatul de la Viena și Tratatul de la Craiova, din 7 septembrie 1940, să nu fi fost niciodată semnate și efectele lor resimțite.

Cu siguranță ceva s-ar fi întâmplat, poate mai bine sau, poate mai rău, pentru moment pentru țara noastră.

Am fi rămas însă istorie, alături de polonezi și finlandezi, țara și poporul care ne-am opus colosului de la răsărit, ne-am fi bucurat de stima și prețuirea prietenilor

și neprietenilor, am fi fost aliați doriți nu numai din prisma poziției geostrategice și resurselor țării, ci și în privința atitudinii de răspuns prin forță la amenințarea privind integritatea teritorială și suveranitatea țării.

Cedarea fără luptă a teritoriilor nejustificat revendicate, poate induce ideea, desigur falsă, la dreptul legitim asupra acestora de către cel care a adoptat o asemenea atitudine.

Alături de Carol al II-lea, generalul Florea Țenescu se face vinovat, în opinia noastră, de cedarea fără luptă a Basarabiei și nordului Bucovinei, act în urma căruia s-a ajuns la cedarea părții de nord-vest a României către Ungaria și a Cadrilaterului către Bulgaria, pentru a căror cedare s-a pronunțat și generalul Gheorghe Mihail.

Cei doi foști șefi ai Marelui Stat Major român, de altfel profesioniști incontestabili se bucură, poate, de prea multă atenție din partea unor istorici militari, cărora le scapă tocmai acest aspect în analiza activității lor.

Mai mult, fiul generalului Gheorghe Mihail, aflat în prezent la Paris a întreprins demersuri pentru ca unei unități a armatei române să-i fie conferit numele "*General Gheorghe Mihail*".

Este revoltător ca cineva, chiar fiul, să facă o asemenea solicitare, știut fiind faptul că generalul Gheorghe Mihail s-a pronunțat pentru cedarea teritoriului acordat Ungariei prin Dictatul de la Viena. Cedările teritoriale din vara anului 1940, alături de consecințele politice, economice, teritoriale, demografice și militare pentru România, unele pe termen scurt, altele pe termen mediu și lung, au generat un adevărat *exod al populației* către spațiul rămas sub autoritatea conducerii de la București. Începând cu 28 iunie 1940, din teritoriile cedate au fost evacuate structurile militare și administrative, o parte însemnată a populației românești s-a refugiat sau a fost expulzată în condiții specifice din motive asupra cărora facem referiri în cele ce urmează. Problema refugiaților este una sensibilă în

istoria omenirii, atât sub aspectul abordărilor teoretice a evenimentelor istorice, cât și a manifestărilor concrete în diferite situații.

În situații grele, de pericol și risc natural sau al acțiunii umane, s-a produs, în permanență, fenomenul de *refugiu*, considerat din perspectiva demersului nostru, ca atitudinea de *“a se retrage dintr-un teritoriu ocupat, a fugi din fața unui pericol sau neplăceri, căutând sprijin sau ocrotire la cineva sau undeva, pentru a-și garanta securitatea”*.

Persoanele care execută o asemenea acțiune, numite *refugiați*, sunt cele care s-au retras undeva sau la cineva spre a se adăposti, spre a găsi un sprijin sau ocrotire în fața unei primejdii, a unei neplăceri.

În literatura de specialitate se vorbește de mai multe categorii de refugiați, majoritatea constituind-o cei politici și de război. Refugiații de război constituie, cu siguranță, majoritatea persoanelor care se încadrează în definiția prezentată mai sus. Refugiul a fost o *acțiune organizată*, condusă, coordonată și sprijinită, în unele cazuri *haotică*, pe fondul situațiilor de urgență, surprinderii sau lipsei de prevedere a autorităților.

O dată cu încheierea Primului Război Mondial a apărut, pentru prima dată, și problema solidarității internaționale în privința refugiaților, în legătură cu evenimentele din Rusia – revoluția bolșevică și destrămarea Imperiului Otoman.

Astfel, în anul 1921, Liga Națiunilor l-a desemnat pe celebrul explorator norvegian, Fridtjof Nansen ca *“Înalt Comisar în numele Ligii în problema refugiaților ruși în Europa”*, cu sarcina de a rezolva, prin negociere, problema repatrierii prizonierilor ruși și austro-ungari, pe principiul voluntariatului.

În acest scop a fost constituit celebrul *“pașaport Nansen”*, care permitea refugiaților ce și-au pierdut protecția statului de origine să călătorească. Un al doilea moment în privința solidarității internaționale față de refugiați l-a constituit anul 1933, când Liga Națiunilor a înființat *“Înaltul Co-*

misariat pentru refugiați (evrei și alte naționalități) care vin din Germania”, care a funcționat până în anul 1938.

Un an mai târziu a fost înființat *“Oficiul Înaltului Comisar al Ligii Națiunilor pentru Refugiați”*, care a reglementat problema acestei categorii de persoane până în anul 1946, căruia România s-a conformat întru totul.

România s-a confruntat cu problema refugiaților începând cu luna martie 1939, odată cu intrarea în țară a refugiaților cehoslovaci, care au tranzitat teritoriul unor județe din Transilvania, ca urmare a ocupării Ucrainei subcarpatice de către armata ungară.

În a doua decadă a lunii septembrie 1939, în urma agresiunii Germaniei hitleriste și URSS asupra Poloniei, a început exodul refugiaților polonezi în România, situație față de care guvernul de la București, confruntat cu reacții din partea Germaniei, anunța: *“Condițiile speciale în care s-au desfășurat evenimentele din Polonia în ziua de 17 septembrie, precum și faptul că guvernul polon s-a refugiat pe teritoriul nostru, au indicat României păstrarea mai departe a atitudinii de strictă neutralitate”*.¹

Statul român, prin reglementările interne, a soluționat problema refugiaților polonezi în accord cu prevederile internaționale în domeniu, pe întreaga perioadă cât aceștia s-au aflat pe teritoriul României.

Așadar, anul 1939 a fost marcat de problema refugiaților străini în România, situație care a creat numeroase probleme și dificultăți de natură organizatorică și financiară pentru stat, dar a prezentat avantajul acumulării unei experiențe în domeniu, care s-a dovedit benefică pentru anul care a urmat.

Cedarea fără luptă a teritoriilor revendicate de către URSS, Ungaria și Bulgaria, în

¹ Apud, *Politica Externă a României – dicționar cronologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1986, p. 231

special sub presiunea Germaniei și Italiei, pe fondul incapacității guvernului român de a soluționa demn și ferm o situație de criză, a impus evacuarea autorităților civile și militare, în situații specifice.

Teritoriul cedat URSS a fost evacuat într-o oarecare ordine de către structurile militare, dezordonat de către structurile civile și în haos de către populația refugiată.

Cauzele au fost, evident, obiective, având în vedere că guvernul sovietic a cerut, iar cel român a acceptat *“evacuarea teritoriului menționat în nota sovietică din 26 iunie... în decurs de patru zile, începând de la orele 14, ora Moscovei, la 28 iunie”*.

Datele privind numărul populației evacuate din Basarabia și Bucovina sunt diferite de la o sursă la alta, cea mai vehiculată cifră fiind de circa 200 000. Parte din populația refugiată din Basarabia și Bucovina s-a reîntors în localitățile de domiciliu, în acord cu înțelegerile din cadrul Comisiei Mixte româno-sovietice de la Moscova.

La 25 noiembrie 1940 se aflau în evidență ca refugiați în România circa 70 000 de oameni din Basarabia și Bucovina (51 000 persoane diverse, 10 000 funcționari, 9 000 soldați concentrați).²

Altă sursă arată că la 30 octombrie 1940, în țară se aflau circa 100 000 refugiați din Basarabia și Bucovina, din care în București 12 628 astfel: 5 123 funcționari, 219 avocați, 406 liber profesioniști, 951 muncitori calificați, 430 muncitori necalificați, 5 012 populație fără profesiune, 456 pensionari.³

Pentru ajutorarea a 7 131 refugiați aflați în București, în luna septembrie a fost alocată suma de 13 090 330 lei, iar în octombrie 667 760 lei. S-a distribuit, în aceeași perioadă hrană pentru 700 persoane zilnic.

Județelor în care au fost cartiruiți sau cazați refugiații dintre Prut și Nistru le-au fost repartizate sume de bani, pentru

întreținerea acestora, astfel: Buzău – 100 000 lei, Dolj – 100 000 lei, Dorohoi – 300 000 lei, Covurlui – 100 000 lei, Putna – 55 000 lei, urmând ca județelor Câmpulung, Rădăuți, Iași și Prahova să li se stabilească sumele alocate.

Preocuparea Comisariatului general pentru refugiați, în privința ajutorării acestora era de a-i plasa în câmpul muncii.

Până la 10 octombrie 1940, dintre refugiații *basarabeni și bucovineni* din Capitală, 3 431 depuseseră cereri de plasare în muncă, până la 30 octombrie situația fiind rezolvată pentru: 175 intelectuali, 213 muncitori, 160 ucenici și 214 avocați, rămânând neplasați: 768 intelectuali, 277 muncitori, 20 ucenici și 91 avocați.⁴

Pentru soluționarea problemei refugiaților, Comisariatul General al Refugiaților din Basarabia și Bucovina propunea: statul să dea dreptul Ministerului Muncii de a româniiza personalul întreprinderilor particulare, plasând refugiații; proprietarii terenurilor agricole să fie împroprietăriți pe terenurile germanilor care pleacă din țară; rezolvarea situației elevilor prin grija Ajutorului Legionar, care putea să utilizeze cele 19 milioane lei depuși la Casa școalelor cât și fondurile evacuate din Basarabia și Bucovina; cei incapabili de muncă să fie asistați la cantina Gib de către Ajutorul Legionar, circa 600 de persoane.

Măsurile întreprinse în cursul lunii noiembrie 1940 au avut ca efect rezultate pozitive în privința rezolvării situației acestora, astfel că, dintr-un raport înaintat Conducătorului statului, la 25 noiembrie 1940, rezultă: plasarea în producție a unui număr mare de persoane, astfel că din cele 40 de cămine pentru refugiați mai rămăseseră doar 3; a scăzut semnificativ numărul bonurilor de masă acordate; a fost rezolvată, în mare măsură, problema plasării refugiaților deconcentrați din cadrul armatei, din cei 9 000 de militari fiind plasați 6 000; au

2 ANIC, *fond Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar nr. 282/1940; f. 24

3 *Ibidem*, dosar nr. 271/1940, f. 97

4 *Ibidem*, f. 98

fost întreprinse măsuri pentru înlăturarea ilegalităților în legătură cu refugiații, poliția legionară a reținut și a înaintat Parchetului 80 de escroci și 40 refugiați *“care au profitat de ajutoare pe bază de 3-4 carnete, iar alții nefind nici refugiați, au abuzat, încasând diverse sume drept ajutoare”*⁵.

Refugiații din Basarabia și nordul Bucovinei au revenit, în cea mai mare parte, în localitățile de origine în vara anului 1941, după eliberarea teritoriului dintre Prut și Nistru de către armata română, împreună cu trupe germane.

În primăvara anului 1944, pe fondul situației militare pe frontul de est, ca urmare a previzibilei ofensive a fronturilor 2 și 3 ucrainene, Marele Stat Major român

a organizat evacuarea teritoriului dintre Nistru și Prut, ulterior și a celui dintre Prut și Siret, devenit zonă a operațiunilor militare, acțiune bine planificată și executată, în cadrul căreia resurse materiale și umane, în special cele cu relevanță pentru nevoile apărării au fost transferate în adâncimea teritoriului național.

“Operațiunea 1111”, denumirea dată acțiunii, a fost un succes deplin din punct de vedere al planificării și conducerii, astfel că populația refugiată nu s-a confruntat cu probleme deosebite, de genul celor din anul 1940.

În cadrul operațiunii sus menționate din Basarabia și nordul Bucovinei au fost evacuate 114 945 persoane astfel:⁶

Zona de evacuare		Număr evacuați	Plasarea evacuaților	
Provincie	Județ		Județul	Plasa
BASARABIA	Bălți	12 148	Vâlcea	Grădiștea
	Cahul	7 850	Dolj	Brabova
	Cetatea Albă	5 320		Calafat
	Chilia	4 084		Rojiștea
	Lăpușna și Chișinău	22 136		Melinești, Siminicul, Breasta
	Orhei	5 136	Vâlcea	Lădești, Bălcești
	Ismail	10 300	Dolj	Băilești
	Soroca	5 360	Gorj	Novaci, Legrești
	Tighina	10 246	Dolj	Plenița
	TOTAL	82 850	-	-
NORDUL BUCOVINEI	Câmpulung Moldovenesc	1 400	Gorj	Peșteana, Brădiceni
	Cernăuți	4 817	Mehedinți	Strehaia, Broșteni, Vânu Mare
	Rădăuți	8 740	Mehedinți	Devesel, Malovăt
	Storoginiet	1 618	Făgăraș	Făgăraș
	Suceava	2 958	Mehedinți	Baia de Aramă
	Hotin	12 500	Mehedinți, Arad	-
	TOTAL	32 095	Vâlcea	Horezu
	TOTAL GENERAL	114 945		

Cronologic, cel de al doilea teritoriu cedat în anul 1940 a fost partea de nord-vest a României, ca urmare a impunerilor

prevăzute în textul Dictatului de la Viena, din 30 august 1940.

5 Ibidem, f. 24

6 ANIC, fond I.G.J., dosar nr. 32/1944, f. 72, 78

Dictatul impus României, sub forma unei așa numite decizii de arbitraj, formulă falsă din punct de vedere al dreptului internațional, prin modul de soluționare a diferendului teritorial ungaro-român, trebuia să evite teoretic apariția și manifestarea fenomenului de refugiu.

Articolul 3 al documentului semnat și de către partea română, prin ministrul de externe Mihail Manoilescu, prevedea că *“Toți cetățenii români, care în ziua de azi își au apartenența în teritoriul cedat Ungariei, dobândesc fără altă modalitate cetățenia maghiară, ei sunt îndreptățiți ca în 6 luni să opteze pentru cetățenia română. Persoanele care fac uz de acest drept de opțiune trebuie, în termen de un an, să părăsească teritoriul statului ungar, fiind preluate de România. Ele pot să-și ducă cu sine averea mobilă; averea imobilă să o lichideze, iar suma rezultată din această lichidare s-o ducă liber cu ei. În cazul când nu le-ar reuși să lichideze averea, vor fi despăgubiți de Ungaria. Ungaria va sprijini mărinimos toate chestiunile în legătură cu transferul optanților”*.⁷

“Mărinimia” autorităților maghiare, manifestată începând cu ziua de 5 septembrie 1940 este cunoscută și nu insistăm asupra atitudinii lipsite de cel mai elementar comportament uman, în raport cu cea a autorităților române instalate în teritoriul unit cu țara la 1 Decembrie 1918.

Mai interesantă și importantă, din punct de vedere al demersului nostru, este prevederea de la Articolul 5, în care se arată că *“Guvernul regal ungar își asumă o îndatorire solemnă în a trata și pune în toate privințele pe picior de egalitate cu toți cetățenii ei maghiari persoanele care, în virtutea acestei hotărâri de arbitraj, dobândesc cetățenia maghiară și aparțin poporului român”*.⁸

Cum și-au respectat autoritățile maghiare această *îndatorire solemnă* este îndeobște cunoscut.

Mărturie stau actele inumane de barbarism, săvârșite asupra românilor din teritoriul cedat, indiferent de sex, vârstă, credință religioasă și statut social.

Nimeni și nimic nu a putut să împiedice actele de inimaginabilă atitudine a unor autorități instalate într-un teritoriu, pentru a cărui ocupare nu a fost nevoie să tragă un foc de armă.

Atrocitățile săvârșite de către maghiari în teritoriul care le-a fost oferit de către Germania și Italia, cedat de către guvernul de la București, au impresionat neplăcut chiar și pe unii din conașionalii lor.

Un singur exemplu. Gyorgy Ferenczy, un activ ziarist autointitulat secui, refugiat în România, scria în lucrarea *Golgota Transilvaniei*: *“Naționalitățile au trăit ca cetățeni români cu drepturi depline, într-o totală libertate, la reforma agrară le-a revenit pământul...Trebuie să mă refer la umanitate...La sentimente omenești, când arăt atrocitățile fără seamăn care s-au comis pe pământul Transilvaniei după ocupație. Mândrul pământ al Transilvaniei s-a transformat într-o amarnică golgotă, unde se petrec cele mai groaznice evenimente. Oamenii sunt închiși cu sutele, cu miile sunt bătuți, sunt torturați în mod cumplit.*

Asasinatele și execuțiile se țin lanț și toate acestea doar pentru că unica vină a nenorocitelor victime este aceea de a se fi născut român...pe pământul Golgotei, în Transilvania, unde vântul suflă leșurile celor spânzurați, unde cadavrele martirilor asinați cu o sălbatică cruzime vestesc că instinctul bestial s-a eliberat și barbarismul și răzbunarea joacă dansul sălbatic al morții. A chinui, cu un vandalism necruțător, oamenii lipsiți de apărare, este nemaiîntâlnit în istoria statelor civilizate ale Europei. Numi rămâne altceva decât să mă rușinez că m-am născut secui-maghiar și să reneg și

7 Apud, Ion Giurcă, *Anul 1940. Drama României Mari*, Editura ProTransilvania, București, 2000, p. 233

8 *Ibidem*, p. 234

*faptul că am învățat prima oară să mă rog lui Dumnezeu în limba maghiară”.*⁹

Acea atitudine a maghiarilor, cu apogeu în toamna anului 1940, cu aspecte de continuitate până în toamna anului 1944, a determinat cel mai mare refugiu din istoria românilor.

Prima etapă a refugului românilor s-a încadrat în perioada 31 august- 13 septembrie 1940, când a fost planificată, pregătită, condusă și coordonată evacuarea teritoriului cedat în conformitate cu prevederile Dictatului de la Viena și cele convenite în cadrul Comisiei mixte româno-ungare de la Oradea, care și-a desfășurat activitatea în diferite locații și a soluționat problemele curente generate de evacuarea – ocuparea teritoriului cedat, când incidentele provocate de maghiari nu au lipsit, care, în cele din urmă, erau inerente în exaltarea care cuprinsese pe unii cetățeni de naționalitate maghiară.

Evacuarea autorităților civile și militare, a unor instituții ale statului, întreprinderi, instituții culturale, ș.a., cu personal și bunuri materiale realizate de statul român după anul 1918, s-a desfășurat în condiții corespunzătoare.

Disfuncționalitățile, incidentele provocate de către maghiari în diferite localități, unele reticente în privința evacuării unor bunuri s-au împletit cu unele atitudini normale, de cooperare și colaborare pentru buna desfășurare a activităților de predare-primire a localităților și instituțiilor. Parcă nimic nu prevestea ceea ce avea să se întâmple o dată cu ocuparea teritoriului cedat de către autoritățile maghiare.

Practic, începând cu 14 septembrie 1940 se poate vorbi de o a doua etapă a refugului românilor din teritoriul cedat.

Un raport înaintat generalului Ion Antonescu consemna că la 25 noiembrie 1940

se refugiaseră din teritoriul cedat Ungariei circa 100 000 de ardeleni, din care circa 30 000 funcționari. În același timp, în mod fals statisticile maghiare din 15 noiembrie evidențiau *“numai 1 005 expulzați și un total de 21 000 români plecați din proprie inițiativă din Ardeal”.*¹⁰

În raportul adresat Conducătorului statului la sfârșitul lunii noiembrie 1940 se recunoștea că numărul precis al refugiaților nu va fi posibil de stabilit, decât cu ocazia recensământului general al țării, acțiune care se considera necesară în condițiile date, în urma cedării teritoriale.

Se aprecia că rezultatul activității Comisariatului General al Refugiaților din Nordul Transilvaniei era meritoriu, că plasările la muncă merg bine. Se considera ca un mare avantaj decongestionarea Capitalei de refugiați, *“iar în provincie se lucrează bine la imediata deplasare a oamenilor chiar în Ardeal și Banat, care de altfel se arată și singuri cu mult mai destoinici în a-și căuta din proprie inițiativă un plasament, nu ca basarabeni, care refuză deseori și serviciile ce li se dau”.*

Comisariatul General al Refugiaților din Nordul Transilvaniei a avut la dispoziție și a alocat până la sfârșitul lunii octombrie persoanelor refugiate suma de 13 723 005 lei, astfel: ajutoare în bani 6 695 253 lei, prin Prefecturi în provincie 2 500 000 lei, pentru alimente 3 341 106 lei, pentru îmbrăcăminte 1 126 646 lei.

Alte date din toamna anului 1940 arată că până la 23 octombrie, dintre funcționarii refugiați din Transilvania la București, 466 au solicitat plasarea la lucru, fiind plasați 71, dintre lucrători au cerut plasarea 1 387, situația rezolvându-se pentru 493.

Totodată, între 21 septembrie și 21 octombrie au fost ajutați cu bani 2 520 refugiați, cărora le-a fost alocată suma de 3 306 159 lei. În același timp, avocaților expulzați din Transilvania li s-au dat ajutoare

9 Apud, Radu Theodoru, *Urmașii lui Atilla*, Editura Miracol, București, 1999, p. 68

10 ANIC, fond PCM, dosar nr. 282/1940, f. 24

în valoare de 5 000 – 8 000 lei, în total 1 059 000 lei.

Cu siguranță rezolvările date nu au satisfăcut cerințele și nevoile, totuși trebuie subliniat: conducerea autoritară, cu unele abuzuri incontestabile față de unii cetățeni, în special evrei, a fost de natură să soluționeze problemele complexe cu care țara se confrunta, pe toate planurile, în acea perioadă.

Deși ar fi fost normal ca după instalarea administrației civile maghiare, în teritoriul cedat Ungariei, teroarea asupra românilor să înceteze, se constată o intensificare a acesteia.

Așa cum rezultă dintr-un document elaborat de către *Asociația foștilor refugiați, strămutați și expulzați din Ardealul de Nord*, întocmit în august 2006, *“La 30 noiembrie 1940 la Cluj, Baia Mare, Oradea, Satu Mare, Sighet, Dej, Gherla, Zalău, Târgu Mureș, autoritățile horthyste au început o mare acțiune de expulzare a intelectualității românești (juriști, învățători, profesori, medici, ingineri, funcționari) împreună cu familiile lor. În câteva zile au fost expulzați de către autoritățile horthyste 11 519 intelectuali români”*.¹¹

Edificator în acest sens, probabil pentru altă situație este *Ordinul Comandantului Militar al Orașului Cluj nr. 385/4 octombrie 1940*, care evidențiază stilul de lucru al autorităților maghiare: *“Vă expulzez cu efect imediat de pe teritoriul Ungariei, împreună cu familia dumneavoastră. Vă pun în vedere că, în termen de 3 ore de la primirea acestui ordin, dar cel mai târziu până la orele 14.00 să vă prezentați la gara Cluj, având dreptul de a lua cu dumneavoastră bagajul strict necesar (eventual o pătură și hrană rece pentru o zi). Prezentul ordin este dat fără drept de apel”*.

Uitaseră autoritățile maghiare prevederile Articolului 3 din textul Dictatului de la

Viena? Cu siguranță, nu. Acționau după bunul plac, în acord cu scopurile propuse, eliminarea a tot ce era reprezentativ pentru românii majoritari dintr-un teritoriu asupra căruia nu aveau nici un drept.

Concomitent cu expulzările, au fost organizate lagăre de internare pentru români la Szeged, Debrețin, Budapesta, Békéscsaba, Püspökladany, Losonc, Someșeni și Florești, în care au fost internați 13 359 de oameni, românii au fost încadrați în detașamente de muncă forțată, tabere de muncă, s-au făcut rechiziții pentru muncă, ș.a. Circa 70 000 de români au avut de suferit în urma acestor măsuri.

Atitudinea autorităților maghiare a făcut ca numărul refugiaților români să crească continuu, astfel că la 1 ianuarie 1941 se înregistrau 109 532 refugiați și 11 927 expulzați, pentru ca la 1 decembrie 1943 să se înregistreze **218 919** refugiați astfel: 30 740 țărani, 21 971 muncitori, 12 646 meseriași, 2 713 negustori, 20 974 funcționari publici, 4 256 funcționari particulari, 1 027 liber-profesioniști, 4 658 servitori, 47 711 femei casnice, 24 083 studenți și elevi, 29 921 alți întreținuți, 9 702 alte profesii, 1 254 preoți, 5 429 profesori și învățători, 942 avocați, 741 medici, 547 ingineri.¹²

Acestora li se adăugau circa 70-80 000 refugiați neînregistrați și 250 000 de români din teritoriul cedat, aflați la 30 august 1940 în teritoriul rămas României.

Rezultă că numărul refugiaților transilvăneni din teritoriul cedat s-a ridicat la 548 919 persoane, cifră față de care exprimăm unele rezerve.

Problema evidenței refugiaților și expulzaților din teritoriul cedat Ungariei a stat în atenția *Asociației expulzaților și refugiaților din Ardealul ocupat*, al cărei președinte a fost Protopopul Aurel Bilțiu.

Într-o înștiințare către toți românii expulzați și refugiați din Ardealul ocupat se

¹¹ Apud, www.cdep.ro/proiecte/2007/100/80/4/az184.pdf

¹² Apud, Radu Theodor, *Op. Cit.*, p. 77

solicita ca până la 20 decembrie 1940 să fie trimisă la sediul asociației, aflat în Str. Biserica Amzei, nr. 5 din București, câte o declarație care să cuprindă răspunsul la 10 întrebări în legătură cu evenimentele din august-septembrie 1940 din Transilvania.

Se intenționa ca declarațiile să fie adunate în volume care să fie depuse la Academia Română, la Biblioteca Universității Cluj-Sibiu, iar două exemplare să rămână la sediul Asociației.

Statistici cu refugiații din Transilvania, de altfel și pentru cei din Bucovina, Basarabia și Cadrilater au fost întocmite de către prefecturile județelor, astfel că fondurile arhivistice naționale și județene dețin o amplă documentație în această privință.

Fondul arhivistic al județului Covasna, valorificat de către Dl. Profesor dr. Ioan Lăcătușu este elocvent în acest sens.

În timp ce în Transilvania evacuarea teritoriului cedat Ungariei era în plină desfășurare, la Craiova s-au încheiat negocierile și s-a semnat Tratatul româno-bulgar, conform căruia părțile semnatare au convenit ca în termen de trei luni să efectueze un schimb de populație între *„supușii români de origine etnică bulgară din județele Tulcea și Constanța și supușii români de origine etnică română din județele Durostor și Caliacra”*, care au fost cedate Bulgariei.

Evacuarea populației românești din județele Durostor și Caliacra, circa 100.000 de persoane, a fost planificată și condusă de către Rezidența Regală ținutul *„Marea”*, în colaborare și cooperare cu Marele Stat Major și comandamentul Corpului 2 armată.

Între 7 și 19 septembrie 1940 a fost executată evacuarea populației, bunurilor materiale și culturale, instituțiilor statului și cele ale autorităților locale, pentru ca între 20 și 30 septembrie să fie evacuate structurile militare din Cadrilater (grăniceri, jandarmi, unități din

subordinea Corpului 2 armată), conform *Studiului* elaborat de către statul major al Corpului 2 armată și aprobat de către șeful Marelui Stat Major, generalul Gheorghe Mihail.

Statutul populației din Cadrilater, evacuate în cea mai mare parte din județele Tulcea și Constanța, căreia în epocă i s-a atribuit denumirea de *refugiați* este discutabil, având în vedere că plecarea lor din localitățile de domiciliu nu a fost rezultatul voinței proprii, determinată de persecuții de natură rasială, religioasă, națională, apartenență la un grup social sau opinie politică, ci datorită unei decizii a autorităților statului român.

Însăși *Legea 9/1998 privind acordarea de compensații cetățenilor români pentru bunurile trecute în proprietatea statului bulgar în urma aplicării Tratatului dintre România și Bulgaria, semnat la Craiova, la 7 septembrie 1940*, nu utilizează termenul de *refugiat*, ci de *cetățeni români prejudiciați* de prevederile Tratatului de la Craiova și cetățeni români prejudiciați în urma emigrării facultative sau obligatorii, prevăzute la articolul 3 din tratat, din alte județe ale Bulgariei, decât județele cedate, Durostor și Cadrilater.¹³

Totuși trebuie să apreciem că situațiile în care s-au aflat românii din Cadrilater în perioada cât au fost cazați și cartiruiți în *zona de plasare inițială* a fost asemănătoare cu cea a refugiaților din celelalte teritorii cedate.

Subiectul, care poate și trebuie să facă obiectul unei prezentări și analize ample și aprofundate a fost în atenția autorităților centrale și locale în toamna anului 1940, chiar și în anii care au urmat.

Principala problemă care trebuia rezolvată pentru românii evacuați din Cadrilater a fost, pentru început, asigurarea resurselor financiare pentru subzistența

13 Apud, http://bulgaria.lawcenter.ro/legea_9_1998.html

funcționarilor statului, procurarea cerealelor și furajelor pentru animalele evacuate, ajutorarea celor care nu au fost plasați în locuri de muncă.

În acest scop a fost alocată suma de 20 500 000 lei, din care: 16 000 000 lei avansuri achitate pentru despăgubiri; 500 000 lei achiziționarea de cereale și furaje; 4 000 000 lei ajutoare în bani.¹⁴

Preocuparea era ca până la plasarea în zonele finale a populației evacuate, celor apti să li se găsească locuri de muncă, plătite din fonduri de stat și private. În acest scop s-au demarat sau continuat unele investigații întrerupte temporar, în special realizarea de șosele, reușindu-se plasarea unui număr mare de bărbați și femei apti de efort fizic.

Plasarea evacuaților în zonele de destinație finală a fost o activitate de durată, complexă, dificilă, cu foarte multe aspecte discutabile din punct de vedere al corectitudinii activităților de repartitie a locuințelor și terenului.

Numirea lui Cola Ciumetti, responsabil cu plasarea evacuaților în județele Constanța și Tulcea a fost de natură să favorizeze pe macedonenii, care s-au înscris în număr mare în mișcarea legionară, fapt ce a generat nemulțumiri și, în cele din urmă înlocuirea acestuia. Macedonenii au primit cele mai bune locații și terenuri, în localități din care fusese evacuată populația germană sau bulgară.

Deși o reparație nu a mai putut fi făcută în acest sens, populația instalată în județele Tulcea și Constanța până la sfârșitul anului 1940 a fost angajată, cu sau fără voia acesteia, la lucrări în agricultură specifice toamnei, astfel că până la 1 noiembrie s-a reușit însămânțarea a 46 000 ha de teren arabil.

La 25 noiembrie 1940 existau 1 700 de familii evacuate, care încă nu fuseseră plasate în zonele finale, acestea continuând să fie cazate sau cartiruite în județele Ilfov și Vlașca. Prin urmare, se consideră că problema evacuării germanilor și bulgarilor trebuia accelerată, concomitent cu exproprierea evreilor din toate zonele țării, apreciindu-se că până în primăvara anului 1941 plasarea evacuaților în zone finale să fie încheiată.

Succintele aspecte evocate în legătură cu refugiații și evacuații din teritoriile cedate în vara și toamna anului 1940, estimați către sfârșitul anului la circa 1 290 000 persoane, ne determină să apreciem că în perioada iulie-decembrie 1940 în România s-a produs o adevărată dramă umanitară, coroborată cu cea a românilor rămași în Basarabia, nordul Bucovinei și Ardealul cedat, care au suportat regimul impus de către ocupanți.

Totodată, se remarcă efortul factorilor responsabili în soluționarea problemelor cu care se confruntau refugiații și evacuații, solidaritatea cu aceștia în localitățile în care au fost cazați sau cartiruiți, cât și o serie de disfuncționalități generate de comportamentul unor funcționari, la toate nivelurile, care au dovedit, în unele cazuri, lipsă de profesionalism, indiferență sau chiar rea-voință și reticență în rezolvarea situațiilor dificile în care aceștia s-au aflat, unii până în toamna anului 1944.

Problema refugiaților și evacuaților din vara și toamna anului 1940 rămâne încă o pagină de istorie incomplet scrisă, pe care are datoria morală să o rezolve istoriografia românească, aspect ce necesită un efort conjugat din partea specialiștilor din diverse domenii științifice: istorici, economiști, sociologi, ș.a.

14 ANIC, *fond PCM*, dosar nr. 271/1940, f. 104